

مقدمه

ادبیات پایداری، ادبیات ستیز و عشق است. ادبیات پرتلاطمی که با یأس و سکون بیگانه است و موجبات پویایی ادبیات هر عصر را فراهم می‌کند. این نوع از ادبیات در طی تاریخ و در کشمکش قدرت‌ها و دفاع جوامع سلطه‌ناپذیر، همچون ابزار و سلاحی بازدارنده، باعث احیاء، تداوم و بقای فرهنگی جوامع مورد هجوم یا تحت سلطه می‌شود (بصری، ۱۳۸۷: ۹۱)؛ بنابراین، پایداری یک ارزش است. ادبیات پایداری این ارزش را با تمام ابعاد و جوانب آن به تصویر می‌کشد و ادبیات هم می‌تواند عامل تأثیرگذار بر جنگ‌ها و ایثارگری‌ها در راه آرمان‌ها باشد و هم عنصری تأثیرپذیر (بیرانوند و آریان، ۱۳۹۶: ۹۸).

واژه مقاومت و پایداری همواره معنای ظلم و ستیز را تداعی می‌کند و شکل‌گیری و احیای آن با گسترش ظلم و بی‌عدالتی ارتباط داشته است. در مواقعی که ظلم و ستم فوران می‌کند، شاعرانی با ادراکات قوی‌تر به سرودن اشعاری دست می‌زنند که علاوه بر تأثیرگذاری و تحریک احساسات مردم، آثار ماندگاری از خود بر جای می‌گذارند (حجازی و رحیمی، ۱۳۸۹: ۴۱). با توجه به اوضاع بسیار دشوار روزگار ما و درگیری‌های کشورها با یکدیگر و وقوع جنگ‌های مختلف و مهم‌تر از همه تهدید کشورمان از سوی دشمنان خارجی، ضرورت دارد که نوجوانان را به سمت ارزش‌هایی از قبیل تقویت روحیه ایثار و مقاومت، نوع‌دوستی و وطن‌دوستی، جهاد و پیکار در راه خدا و شهادت‌طلبی سوق دهیم. از آنجاکه کتاب‌های درسی بهترین وسیله برای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و پایداری هستند و چون دانش‌آموزان در مقطع متوسطه اول در سن نوجوانی و بلوغ جسمی و فکری قرار دارند و تأثیرپذیری آن‌ها در این دوران حساس، بسیار زیاد است، حساسیت عمیقی بر محتوای کتاب درسی و چگونگی انتقال این مفاهیم به دانش‌آموزان در این سنین وجود دارد.

استفاده از متون ادبیات پایداری در کتاب‌های درسی دوره‌های مختلف، دروازه جدیدی از ادبیات را به روی دانش‌آموزان می‌گشاید تا علاوه بر زیبایی‌شناسی به مفاهیمی نظیر مبارزه با ظلم و بی‌عدالتی و تقویت روحیه دفاع دست پیدا کنند، ارزش صلح و آرامش را دریابند و با آشنایی و الهام‌گیری از فرهنگ ارزشی و تاریخ خویش، بتوانند گسترش‌دهنده و حامی این ارزش‌ها در جامعه اسلامی خود باشند؛ زیرا تا زمانی که نسل سوم انقلاب که پیروزی انقلاب را درک نکرده، با زیربنای فکری و ارزشی این

انقلاب آشنایی نیابد، نمی‌تواند در راه حفظ و دفاع از آن تلاش کند. با توجه به اینکه در نظام آموزش و پرورش، پرکاربردترین رسانه آموزشی، کتاب‌های درسی است؛ بنابراین این رسانه آموزشی نقش مهم‌تر و اساسی‌تری را در انتقال ارزش‌ها، هویت و فرهنگ ادبیات پایداری و ایثار و شهادت ایفا می‌کند.

با تحلیل محتوای کتب درسی به مؤلفان این کتاب‌ها کمک می‌کنیم، نقاط قوت و ضعف موجود در آن‌ها را بهتر شناسایی کنند تا بتوانند براساس اهدافی که در نظام جمهوری اسلامی و آموزش و پرورش برای توسعه فرهنگ پایداری تعریف شده است، گام بردارند؛ از این رو، پژوهش حاضر بر آن است با تحلیل محتوای کتب فارسی متوسطه اول، میزان توجه این کتاب‌ها به ادبیات پایداری و ضرورت انتقال ارزش‌ها توسط این کتاب‌ها به فرهنگ جامعه را مورد ارزیابی کمی و کیفی قرار دهد و نگاه مؤلفان کتب درسی را به وجود ضعف‌ها و قوت‌های موجود در این کتاب‌ها معطوف کند. بر این اساس، پژوهش حاضر به منظور پاسخ به سؤالات زیر نگاشته شده است:

- ۱- توجه کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه، به مؤلفه‌های مختلف ادبیات پایداری به چه میزان است؟
- ۲- در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه تا چه میزان مؤلفه‌های مربوط به صلح، نظیر نوع دوستی، آزادی، هم‌زیستی مسالمت‌آمیز و ظلم‌ستیزی مورد توجه قرار گرفته است؟
- ۳- در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه تا چه میزان به مؤلفه‌های مربوط به ستیز، نظیر جهاد، شهادت‌طلبی و ایثار توجه شده است؟
- ۴- نسبت میان مؤلفه‌های جنگ و صلح در ادبیات پایداری کتاب‌های فارسی متوسطه اول به چه صورتی است؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

وجود ادبیات پایداری در بین ملت‌های مختلف بر این امر دلالت دارد که همواره در زندگی انسان‌ها، عواملی وجود دارد که انسان‌ها را به مقاومت و پایداری تهییج می‌کند. به سخره گرفتن آزادی انسان‌ها، تهاجم و تجاوز به حقوق فردی و جمعی آن‌ها، تسلط ناعادلانه و استثمار حقوق طبیعی ملت‌ها واکنش آن‌ها را برای دفاع از حقوق خود برمی‌انگیزد. پایداری، واکنش ذاتی انسان در برابر نیروهایی است که موقعیت، منافع و

ارزش‌های او را به خطر می‌اندازند و او را به چالش می‌کشند. این واکنش از همان آغاز کودکی و در مبارزه بین انسان و طبیعت برای بقا و ادامه زندگی آغاز می‌شود.

جان‌مایه ادبیات پایداری در دو جنبه داخلی و خارجی یا بین‌المللی قابل جمع‌بندی است. در جنبه داخلی ذکر و توصیف استبداد حاکمان در حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی موردنظر است و در بعد خارجی، جان‌مایه ادبیات مقاومت، اغلب به اموری برمی‌گردد که هویت و اصالت تاریخی مردمان مقاوم را نشان می‌دهد (عزیزی پور و دیگران، ۱۳۹۶: ۲۷).

ادبیات پایداری یا ادب مقاومت، گونه‌ای از ادبیات سیاسی - اجتماعی است که همراه با شرح و توصیف مقاومت‌های مردمی در برابر استبداد و تهاجم، به‌مثابه عنصری کارآمد، به بیدارگری، عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی کلامی می‌پردازد (آقانووری و غلامحسین‌زاده، ۱۳۹۵: ۱). «ادبیات پایداری نوعی از ادبیات متعهد و ملتزم است که از طرف مردم و پیشروان فکری جامعه در برابر آنچه حیات معنوی و مادی آن‌ها را تهدید می‌کند، به وجود می‌آید» (بصیری، ۱۳۸۸: ۲۶). مفهوم پایداری از بن‌مایه‌های اساسی ادبیات فارسی به حساب می‌آید که در گونه‌ها و انواع مختلف شعر فارسی تجلی یافته است و درون‌مایه‌ها و مضامین مختلفی را ایجاد کرده است (صرفی، ۱۳۹۱: ۲۰۷). این نوع از ادبیات معمولاً در جوامعی حساس و هوشیار که حفظ استقلال ارزش محسوب می‌شود به وجود می‌آید؛ جامعه‌ای که دارای هنر و زبان ادبی برای آفرینش هنر و ادبیات پایداری است (موسوی‌دالینی، ۱۳۹۷: ۱۴۹).

برخی از اندیشمندان ادبیات پایداری را هر نوع ایستادگی و رویارویی انسان دانسته‌اند که در قالب نظم و نثر بیان می‌شود (سنگری، ۱۳۸۰: ۴۰). از آنجاکه در این نوع از ادبیات مهم‌ترین درون‌مایه، عبارت است از تعهد، گاهی به‌عنوان ادبیات متعهد نیز از آن یاد می‌شود؛ به‌طوری‌که در تعریف آن آمده است: ادبیات پایداری «گونه‌ای از ادبیات منظوم یا منثور است که متعهد و ملتزم پرداختن به آرمان‌های اقشار فرودست جامعه و در خدمت آزادی یا عدالت است» (شریفی، ۱۳۸۸: ۱۱۱). ادبیات پایداری، شاخه‌ای از ادب متعهد است که در مقابل خواسته‌های نظام حاکم مستبد بایستد و دارای زبانی باشد که صریح و بدون تأکید بر نوآوری در تخیل نگاشته شود؛ بنابراین هدفمند و تعلیمی بودن این نوع از ادبیات، از اهمیت چشمگیری برخوردار است و باید به مخاطبانش ایستادگی در مقابل نظام‌های مستبد را بیاموزد (جهانگرد، ۱۳۹۵: ۶۱). ادبیات پایداری،

واکنش فکری فرهنگی ملت‌های تحت سلطه است و پویایی‌ای که در جوهره آن نهفته است به پیروزی کمک می‌کند. این است که قدرت و قوت شعر پایداری در ایمان به پیروزی نهایی است (باوان‌پوری و دیگران، ۱۳۹۶: ۱). این نوع از ادبیات براساس استبداد و نبود آزادی‌های فردی و اجتماعی شکل می‌گیرد و در بسیاری از انواع ادبی از جمله طنز، هجو، هزل، حبسیه، نمایش‌نامه، داستان، سرودهای روشنفکرانه، معترضان و... متجلی می‌شود. در این بین، نویسندگان و شاعران، به‌عنوان سخنگوی مردم مظلوم و ستم‌دیده، اقدام به سرودن و نوشتن از ظلم و ستم وارد بر مردم می‌کنند (جهانگرد، ۱۳۹۵: ۶۱).

جان‌مایه ادبیات مقاومت عبارت است از: مبارزه با ستمگری‌های داخلی یا تجاوزهای بیرونی در تمامی حوزه‌های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و هر آنچه مانع رسیدن انسان‌ها به آزادی می‌شود (حسام‌پور، ۱۳۸۷: ۱۲۱). دعوت به مبارزه و جهاد، ستایش آزادی، تشویق به آزادگی، حب وطن و پیروزی، از مهم‌ترین مؤلفه‌های ادبیات پایداری است (آقاخانی بیژنی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱). ادبیات پایداری، برجسته کردن پیام‌های انسانی از جمله آزادگی، حق‌خواهی، عدالت‌طلبی، ظلم‌ستیزی، وطن‌دوستی، ایثار و استقامت است. در این نوع ادبیات، شاعر یا نویسنده با زبان، رفتاری فراهم‌نجام دارد. او به دنبال زبانی است که با همه مردم جهان گفت‌وگو کند؛ لذا پیام‌های انسانی حادثه‌ای چون جنگ را درونی می‌کند و به جهان ارائه می‌دهد (نجاریان، ۱۳۹۳: ۲۷۳). ادبیات پایداری در دو بخش تجلی می‌یابد: نخست پایداری درونی که پایداری در مقابل نفس و وسوسه‌های نفسانی است. دوم پایداری بیرونی که کشمکش انسان با جامعه، با انسان‌ها و جوامع دیگر و با عوامل طبیعی و مابعدالطبیعی است (امیری خراسانی و هدایتی، ۱۳۹۳: ۲۴).

آنگاه که از ادبیات پایداری و مقاومت سخن به میان می‌آید، منظور انواع ادبی، شامل سروده‌ها، قطعات ادبی، داستان‌های کوتاه و بلند، خاطرات، حسب‌حال‌ها، نمایش‌نامه‌ها، طنزها، نامه‌ها و همه آثاری است که در هنگام ستیز با دشمنان آزادی و آزادگی خلق می‌شود (شکیبافر و پهلوان شمسی، ۱۳۹۳: ۱۵). شعر پایداری، هنری پویا و متعالی است که در ستیز با گونه‌های مختلف ظلم، ستم و بی‌عدالتی، به ادبیات وجهه و آبرو بخشیده است.

از جمله عرصه‌هایی که شاعران معاصر با مشاهده رنج‌های انسان استعمارشده‌ی

امروزی در پی بازتاب دردهای آن بوده‌اند، دوران خفقان و استبداد پیش از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران است (فیروزی و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۳۱). ادبیات پایداری دارای مؤلفه‌های گوناگونی است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: توجه به هویت ملی و وطن‌دوستی، دعوت به مبارزه علیه استعمار و استبداد، ظلم‌ستیزی، نفرت از بیگانه، ابراز انزجار و هجو دشمنان داخلی، دعوت به همبستگی ملی و نفی تفرقه، غیرت دینی بر ضد استبداد و استعمار، عدالت‌خواهی، ستایش از آزادی، تلاش برای بیداری و... (تسلیم جهرمی و طالبیان، ۱۳۹۰: ۹۱).

توجه اقشار مختلف جامعه به مسئله پایداری و نهادینه کردن فرهنگ مقاومت در بین افراد اجتماع، مستلزم تأکید بر این امر در دوره‌های مختلف سنی است. سنین کودکی و نوجوانی که شخصیت فرد و ساختار روحی و رفتاری او در حال شکل‌گیری است، از بهترین سنین است که می‌توان ارزش‌های حاکم بر جامعه را به آن‌ها شناساند. مدرسه در کنار خانواده می‌تواند نقش مهمی در شناساندن ارزش روحی مقاومت، اهمیت ایثار و از خودگذشتگی و اهمیت صلح و آرامش در زندگی انسان‌ها داشته باشد. اغلب آثاری که در زمان فاجعه و رخ دادن جنگ پدید می‌آیند جنبه کاربردی دارند؛ اما آن‌هایی که پس از جنگ نیز خلق می‌شوند، اگرچه جنبه توصیفی دارند؛ ولی دارای پتانسیل لازم برای استفاده در هنگام وقوع بحران‌های مختلف اجتماعی هستند (شکری، ۱۳۶۶: ۱۰)؛ بنابراین، وجود متونی با محتوای پایداری در کتاب‌های درسی، علاوه بر آگاهی‌بخشی به دانش‌آموزان درباره مقاومت‌های پیشینیان، می‌تواند با ایجاد انگیزه و تحرک روحی، ایستادگی و مبارزه با هر نوع ظلم و ستمی را در آن‌ها بیدار سازد و ارزش صلح و دوستی را به آن‌ها بفهماند.

یکی از مهم‌ترین ابزارهای آموزش و پرورش در انتقال ارزش‌ها و هنجارها، کتاب درسی است. درحقیقت پیام‌هایی که از طریق محتوای این متون به دانش‌آموزان ارائه می‌شود، به صورت مستقیم و غیرمستقیم در انتقال ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و فرهنگی آنان اثرگذار است (عبدالملکی و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۳۴). کتاب درسی در نظام‌های آموزشی متمرکز مانند نظام آموزشی کشور ما، محور مکتوب و مدون تعلیم و تربیت است و از آنجاکه فعالیت‌ها و تجربه‌های تربیتی دانش‌آموزان حول محور آن سازمان‌دهی می‌شود، از اهمیت بالایی برخوردار است (عبادی، ۱۳۹۰: ۱۶۰). به این معنا که اگر محتوای مکتوب را از جریان آموزش و پرورش حذف کنیم، تعلیم و تربیت دچار اختلال

می‌شود. بر این اساس، وظیفه سنگینی بر دوش مؤلفان و مدرسان نظام آموزشی قرار دارد و صاحب‌نظران و پژوهشگران باید همواره با توجه به نیازهای فراگیران، به‌روزرسانی محتوای آموزشی را مدنظر قرار دهند. برنامه‌ریزان و تهیه‌کنندگان کتب درسی، تحلیل محتوا را برای بررسی کتاب‌های درسی لازم دانسته‌اند و معتقدند بدین‌وسیله می‌توان نارسایی‌های کتاب‌های درسی را مشخص کرد و معیار مطلوبی برای تدوین این کتاب‌ها معین کرد (واشقانی فراهانی، ۱۳۸۲: ۱۱۷). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی این امکان را در اختیار مؤلفان و برنامه‌ریزان قرار می‌دهد و به آن‌ها کمک می‌کند تا در هنگام تهیه و تدوین یا انتخاب مفاد کتاب درسی برای دوره‌های تحصیلی، تصمیم‌های صحیحی اتخاذ نمایند. از آنجاکه کتاب‌های درسی اهمیت زیادی در مسیر آموزش دارند، موردتوجه تمامی متصدیان آموزش و پرورش هستند و بررسی و تحلیل آن‌ها می‌تواند راهگشای حل بسیاری از مشکلات جاری آموزشی باشد.

مقالات و پژوهش‌های زیادی به تحلیل محتوای کتب فارسی از جهات گوناگون پرداخته‌اند. همچنین، ادبیات پایداری و میزان توجه کتاب‌های درسی به این مقوله و جنبه‌های مختلف آن پیش‌ازاین صورت پذیرفته است که از جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

محمودی (۱۳۹۹)، در پژوهشی محتوای درسی کتب متوسطه دوم را از لحاظ توجه به مؤلفه‌های ایثار و شهادت موردبررسی قرار داده است و به این نتیجه دست یافته است که در کتاب‌های این دوره توجه متعادلی به مؤلفه‌های ایثار و شهادت نشده است. شرفی و دیگران (۱۳۹۹)، تربیت جهادی را در کتاب‌های درسی متوسطه اول با روش انتروپی‌شانون مورد تحلیل قرار دادند. نتایج حاصل نشان داد که در محتوای کتاب‌های فارسی، پیام‌های آسمانی و مطالعات اجتماعی دوره متوسطه اول به مؤلفه‌های تربیت جهادی توجه نسبتاً خوبی شده است؛ ولی این توجه متعادل نبوده است. بیرانوند و آریان (۱۳۹۶)، به بررسی جایگاه ادبیات پایداری در کتب درسی دوره دوم متوسطه پرداخته‌اند و علاوه بر توجه به توزیع معرفی شخصیت‌های پایداری، بررسی چهار شاخص ادبیات مقاومت یعنی ادبیات عاشورایی، ادبیات دفاع مقدس، ادبیات انقلاب ایران و ادبیات سایر کشورها را موردتوجه قرار دادند و به این نتیجه دست یافتند که توزیع این شاخص‌ها در کتب فارسی سال‌های مختلف متوسطه به‌درستی صورت نگرفته است. رضوی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای براساس مؤلفه‌های شش‌گانه دفاع مقدس به

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی (دینی) و (ادبیات فارسی) دوره متوسطه دست زده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که در هر دو گروه کتاب درسی به صفات متعالی و پیام عاشورا به خوبی توجه شده است و کم‌ترین توجه در هر دو گروه به مؤلفه‌های اقتدار سیاسی، ایثار و شهادت، بوده است. آرمند و دیگران (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای تحلیل کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی را به منظور توانایی این کتاب‌ها در نهادینه کردن ارزش‌های انقلاب اسلامی در دانش‌آموزان انجام داده‌اند. روش پژوهش در این مقاله، توصیفی و از نوع تحلیل محتواست. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بیش‌ترین درصد توجه به ارزش‌های انقلاب اسلامی در دوره ابتدایی به کتاب تعلیمات اجتماعی و کم‌ترین درصد به کتاب هدیه‌های آسمان اختصاص یافته است. در دوره راهنمایی بیش‌ترین درصد ارزش‌های انقلاب اسلامی خاص کتاب تاریخ و کم‌ترین درصد خاص کتاب اجتماعی است. افشار و سبحانی نژاد (۱۳۹۳)، در پژوهشی به بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی پرداخته‌اند. این پژوهش به صورت کیفی و تحلیل محتوا صورت گرفته است و نتایج پژوهش نشان می‌دهد؛ در بین چهارده عامل مفهومی تحلیل، به عوامل مفهومی شهید و ایثارگری، صفات شهید و ایثارگر، نام‌ها و نمادهای شهید و ایثارگری بیش‌تر از سایر مؤلفه‌ها توجه شده است.

آنچه از پژوهش‌های پیشین می‌توان دریافت این است که تاکنون مقالات زیادی به تحلیل محتوای کتب درسی، براساس مؤلفه‌ها و معیارهای ادبیات پایداری پرداخته‌اند؛ اما پژوهش حاضر ضمن اینکه جامعه آماری متفاوتی را مورد پژوهش قرار داده و به کتب جدیدالتألیف دوره متوسطه اول پرداخته است، مؤلفه‌های متفاوتی را در دو رده جنگ و صلح مورد ارزیابی و تحلیل قرار می‌دهد و علاوه بر بررسی گسترده‌ی به‌کارگیری این مؤلفه‌ها در کتاب‌های درسی، به بررسی تناسب مؤلفه‌های مرتبط با جنگ و صلح با یکدیگر می‌پردازد؛ همچنین، مقالات و پژوهش‌هایی که تاکنون نزدیک به این موضوع انجام گرفته است، بیش‌تر به ادبیات انقلاب اسلامی، دفاع مقدس و جنگ تحمیلی توجه داشته‌اند؛ درحالی‌که پژوهش حاضر، ادبیات پایداری را در معنای عامش مورد پژوهش قرار داده است که خارج از مرزبندی‌های جهانی است و شامل تمامی آثاری می‌شود که به بیان مقاومت و ایستادگی تمامی انسان‌های آزادی‌خواه در سراسر عالم هستی پرداخته‌اند.

روش انجام پژوهش

روش پژوهش در این مقاله از نوع تحلیل محتوا و از نوع کمی و کیفی است. امروزه یکی از روش‌های نوین پژوهش، روش تحلیل محتواست. این روش عام و فراگیر در علوم انسانی و به‌ویژه علوم رفتاری و ارتباطی در طی سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۰ رفته‌رفته در حوزه‌های آموزش و متون آموزشی برای تجزیه و تحلیل محتوا به کار گرفته شد (قائدی، ۱۳۹۵: ۵۷). این شیوه بررسی به‌عنوان یک شیوه جدید پژوهشی در حوزه علوم انسانی به دنبال شناسایی دقیق و موشکافانه دیدگاه‌ها و ارزش‌های فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی موجود در پیام است که از سوی فرستنده ارسال شده و محقق را بر آن می‌دارد تا مجموعه پیام‌هایی را که در یک کتاب، سند، گزارش، پوستر، فیلم، سخنرانی سیاسی و اجتماعی و ... نهفته است، بررسی و ماهیت و کیفیت پیام را تحلیل و به‌صورت کمی بیان کند (رضایی، ۱۳۹۵: ۲۲). تحلیل محتوا می‌تواند متناسب با اهداف تعیین شده و اصول علمی، نقاط قوت و ضعف کتاب‌های درسی را برای اصلاح و تغییر محتوا، پیشنهاد کند و شیوه درست طراحی را در اختیار مدیران و برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های درسی قرار دهد تا کتاب‌هایی جذاب‌تر و کارآمدتر در اختیار معلمان و دانش‌آموزان قرار گیرد (آل احمدی، شرفی ابقاء، ۱۳۹۵: ۱).

واحد تحلیل، متن و واحد ثبت، در این پژوهش سطر است. پس از کدگذاری پیام‌ها و مقوله‌بندی آن‌ها، اطلاعات به‌دست‌آمده تحلیل شده است. برای تجزیه و تحلیل حاصل از داده‌های پژوهش، از آمار توصیفی، جدول فراوانی، درصد و میانگین استفاده شده است.

جامعه آماری این پژوهش، سه جلد کتاب فارسی دوره اول متوسطه چاپ ۱۳۹۸ است. نمونه آماری با جامعه آماری یکی است. ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات، چک‌لیستی شامل مؤلفه‌های پایداری بوده است که براساس آن‌ها کدگذاری قیاسی (Deductive) در متن انجام شد. برای تشخیص روایی کدگذاری از روش کثرت‌گرایی و از طریق درگیری طولانی مدت پژوهشگر با فضای پژوهشی و اعتمادسازی با افراد موضوع پژوهش استفاده شد؛ همچنین، فضای پژوهش با حضور داور بیرونی مورد کنترل قرار گرفت. برای رسیدن به پایایی کدها از دو کدگذار دیگر نیز استفاده شد و توافق بین کدگذاران حاصل شد. در ابتدا کتاب‌های فارسی سه پایه مورد بررسی قرار گرفت و اطلاعات متون پایداری مندرج در آن‌ها در جدول‌هایی محقق ساخته درج شد.

برای بررسی دقیق و همه‌جانبه کتاب‌ها و به دست آوردن درصد فراوانی‌های قابل مقایسه و تحلیل از منظرهای مختلف، واحد ثبت سطر، در جدول یادداشت شد و در پایان میزان وجود مؤلفه‌های گوناگون در متن مورد مقایسه قرار گرفت.

یافته‌های تحقیق

در سال‌های اخیر به علت تغییراتی که در محتوای کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه انجام گرفته است، توجه چندانی به مفاهیم ادبیات پایداری نشده است و پژوهش مهم و قابل توجهی در ارتباط با این موضوع صورت نگرفته است. پژوهش حاضر به منظور پاسخ به این سؤال که کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه تا چه اندازه‌ای، مؤلفه‌های مختلف ادبیات پایداری را مورد توجه قرار داده‌اند، انجام گرفته است.

توصیف داده‌ها

جدول شماره ۱: توصیف کلی تعداد پایه تحصیلی و نام کتاب و تعداد دروس بررسی شده

پایه تحصیلی	نام کتاب	تعداد صفحه	تعداد درس	سال چاپ
هفتم	فارسی	۱۸۴	هفده	۱۳۹۸
هشتم	فارسی	۱۵۲	هفده	۱۳۹۸
نهم	فارسی	۱۶۸	هفده	۱۳۹۸

همان‌گونه که در جدول شماره ۱ مشخص است، سه کتاب فارسی در سه پایه هفتم و هشتم و نهم تحصیلی در هفده درس مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

۱- پایه تحصیلی هفتم

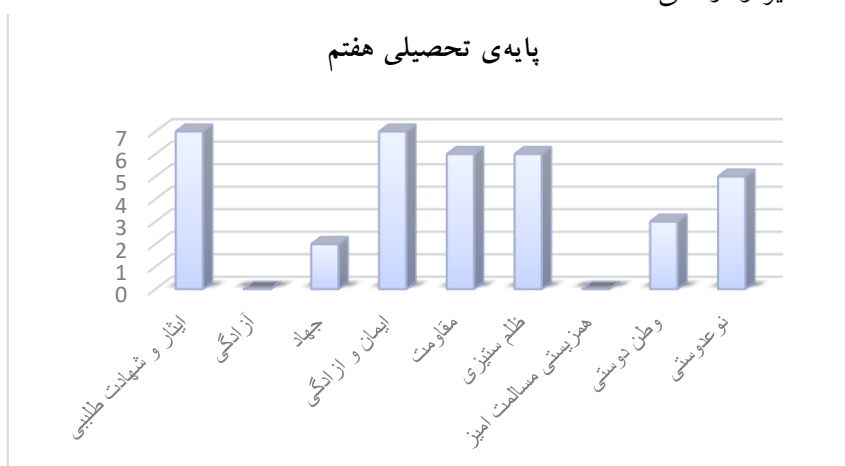
در کتاب فارسی هفتم به معرفی شاعر و نویسنده پایداری پرداخته نشده است و تعداد ۳ تصویر پایداری در کتاب مشاهده می‌شود. جدول شماره ۲ فراوانی مؤلفه‌های پایداری در کتاب فارسی پایه نهم تحصیلی بر مبنای سطر را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۲: فراوانی مصادیق و مؤلفه‌های ادبیات پایداری در کتاب فارسی هفتم دوره اول متوسطه

درس	صفحه	جهاد	ایثار و شهادت‌طلبی	مقاومت و ایستادگی	ظلم‌ستیزی	آزادی	آزادگی و وحدت	همزیستی و مسالمت‌آمیز	وطن دوستی	نوع دوستی
۱۰	۹۲	---	---	---	---	---	---	---	۱	۱
۱۰	۹۳	---	---	۱	---	---	۱	---	---	۱
۱۴	۱۲۱	---	۲	---	۳	---	۳	---	---	---

---	---	----	--	---	۳	۲	۲	۱	۱۲۲	۱۴
۱	---	---	۱	---	---	۲	۱	۱	۱۲۳	۱۴
---	۲	---	--	---	---	---	۲	---	۱۲۶	۱۴
---	---	---	۱	---	---	۱	---	---	۱۲۸	۱۴
۲	---	---	--	---	---	---	---	---	۱۳۰	۱۴
---	---	---	۱	---	---	---	---	---	۱۳۱	۱۴
۵	۳	---	۷	---	۶	۶	۷	۲	---	جمع کل

همان‌گونه که در جدول شماره ۲ مشخص است، بیش‌ترین فراوانی متعلق به مؤلفه‌های ایثار و شهادت‌طلبی و کم‌ترین میزان فراوانی مربوط به مؤلفه‌های هم‌زیستی مسالمت‌آمیز و آزادگی است.

نمودار شماره‌ی ۱: توزیع وضعیت مؤلفه‌های کتاب فارسی پایه تحصیلی هفتم

۲- پایه تحصیلی هشتم

در کتاب فارسی نهم به معرفی ۴ شاعر پایداری پرداخته شده است و تعداد ۱۱ تصویر پایداری در کتاب مشاهده می‌شود. جدول شماره ۳ فراوانی مؤلفه‌های پایداری در کتاب فارسی پایه نهم تحصیلی را بر مبنای سطر نشان می‌دهد.

جدول شماره ۳: فراوانی مصادیق و مؤلفه‌های ادبیات پایداری در کتاب فارسی هشتم دوره اول متوسطه

درس	صفحه	جهاد	ایثار و شهادت طلبی	مقاومت و ایستادگی	ظلم‌ستیزی	آزادی	آزادگی و وحدت	همزیستی مسالمت‌آمیز	وطن‌دوستی	نوع دوستی
۸	۶۳	۱	---	---	---	---	۵	---	---	۲
۸	۶۴	۱	---	۲	---	---	---	---	۲	۳
۸	۶۶	۲	---	۱	۱	---	۳	---	۱	۱
۱۰	۷۵	۱	---	۲	---	---	---	---	---	---
۱۰	۷۷	۱	---	---	۱	---	۱	---	۱	---
۱۱	۸۱	۱	۳	۲	۱	---	۱	---	۲	---
۱۱	۸۲	---	۲	۲	۲	۱	۲	---	۱	---
۱۱	۸۳	---	---	---	---	---	---	---	۵	---
۱۱	۸۶	---	---	۲	۱	---	۱	---	۳	---
۱۱	۸۷	---	۱	۱	---	---	---	---	۴	---
۱۱	۸۸	---	---	---	---	---	۱	---	۴	---
۱۳	۹۴	۱	۳	۱	۱	۱	۴	---	---	---
۱۳	۹۵	---	۳	۱	---	۱	۱	---	---	---
۱۳	۹۶	---	۲	۱	۱	۱	۱	۱	---	۱
۱۴	۹۹	---	۷	۱	---	۱	---	---	---	---
۱۴	۱۰۲	---	---	۷	۱	---	۱	---	---	---
۱۴	۱۰۳	---	---	۵	---	---	---	---	---	۱
۱۴	۱۰۴	---	---	۲	---	---	۳	---	---	---
۱۴	۱۰۵	---	---	۲	---	---	---	---	---	---
۱۴	۱۰۶	---	---	۲	---	---	---	---	---	۱
۱۶	۱۱۲	---	---	۴	---	---	---	---	---	۲
۱۶	۱۱۳	---	۲	۱	---	۱	---	---	---	---
۱۶	۱۱۴	۱	۲	۱	۲	۱	---	---	---	---
۱۶	۱۱۵	---	---	۱	---	---	۳	---	---	۱
جمع	---	۹	۲۵	۳۹	۱۱	۷	۲۷	۱	۲۳	۱۲

همان‌گونه که در جدول شماره ۳ مشخص است، در کتاب فارسی پایه هشتم، مؤلفه‌های مقاومت و ایثار و شهادت‌طلبی و وطن‌دوستی بیش‌ترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند و مؤلفه‌های هم‌زیستی مسالمت‌آمیز کم‌ترین میزان فراوانی را داشته‌اند.

نمودار شماره ی ۲: توزیع وضعیت مؤلفه‌های کتاب فارسی پایه تحصیلی هشتم

۳- پایه ی تحصیلی نهم

در کتاب فارسی نهم به معرفی هیچ شاعر یا نویسنده پایداری پرداخته نشده است و تعداد پنج تصویر پایداری در کتاب مشاهده می‌شود. جدول شماره ۴ فراوانی مؤلفه‌های پایداری را در کتاب فارسی پایه نهم تحصیلی، بر مبنای سطر نشان می‌دهد.

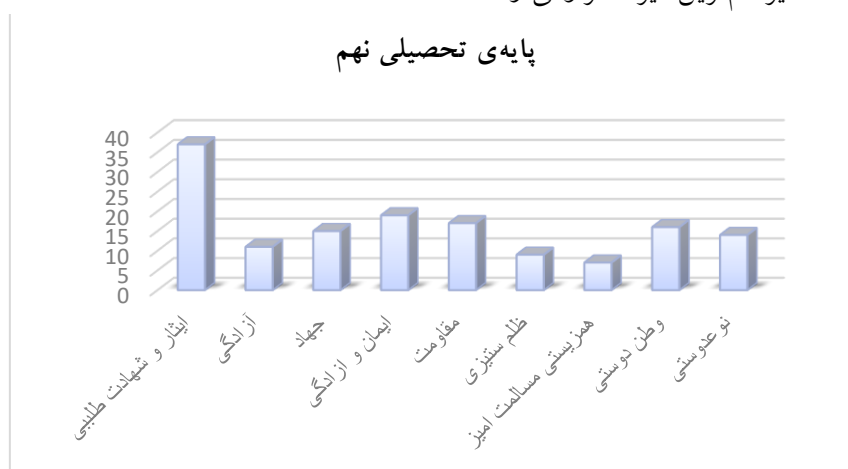
جدول شماره ی ۴: فراوانی مصادیق و مؤلفه‌های ادبیات پایداری در کتاب فارسی نهم دوره اول متوسطه

درس	صفحه	ایثار و شهادت طلبی	مقاومت و ایستادگی	ظلم ستیزی	آزادی	ایمان و آزادی و وحدت	همزیستی مسالمت آمیز	وطن دوستی	نوع دوستی
۸	۶۱	---	---	---	---	---	۱	---	۱
۸	۶۳	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۴	۵
۸	۶۴	---	۳	۱	---	۲	۱	---	۲
۸	۶۵	۱	---	---	۱	۵	۳	۵	۴
۱۰	۷۹	---	---	---	---	---	---	---	---
۱۰	۸۰	۱	۱	۲	۳	۲	---	۱	۱
۱۰	۸۱	۳	---	۱	۱	---	---	---	---
۱۰	۸۲	۹	۱	۱	---	۲	---	۱	---
۱۰	۸۳	۲	۲	۱	---	۱	---	۱	---
۱۱	۹۳	۱	۱	---	---	۲	---	۱	---

۱	۲	---	۳	۳	۱	۷	۱۱	۱	۹۵	۱۱
---	۱	---	۱	۲	۱	۱	۸	۳	۹۶	۱۱
۱۴	۱۶	۷	۱۹	۱۱	۹	۱۷	۳۷	۱۵	---	جمع

همان‌گونه که در جدول شماره ۵ مشخص است در پایه نهم، مؤلفه ایثار و شهادت طلبی بیش‌ترین فراوانی را به خود اختصاص داده است و مؤلفه هم‌زیستی مسالمت‌آمیز کم‌ترین میزان فراوانی را داشته است.

نمودار شماره‌ی ۳: توزیع وضعیت مؤلفه‌های کتاب فارسی پایه تحصیلی نهم

تحلیل داده‌ها

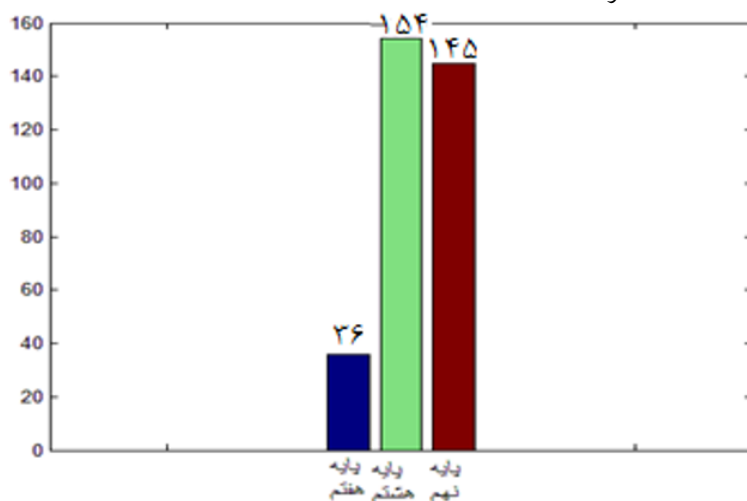
مطابق یافته‌های تحقیق که در جدول‌های شماره ۲، ۳ و ۴ ثبت شده است می‌توان میزان توجه به ادبیات پایداری را در کتب فارسی متوسطه اول مورد تحلیل قرار داد:

جدول شماره ۵: تعداد سطور ادبیات پایداری در کتب فارسی متوسطه اول به تفکیک پایه‌ها و در مجموع

تعداد سطور	پایه‌های تحصیلی
۳۶	پایه هفتم
۱۵۴	پایه هشتم
۱۴۵	پایه نهم
۳۳۵	مجموع

چنانکه از جدول شماره ۵ مشخص است در کتاب فارسی پایه اول متوسطه کمترین

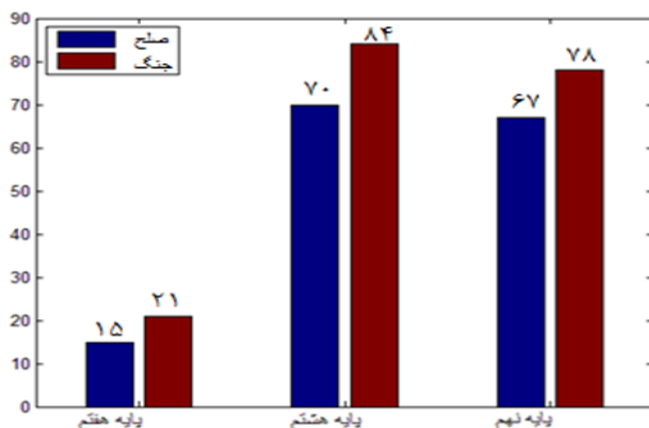
حجم از ادبیات پایداری و در کتاب فارسی پایه هشتم بیشترین میزان توجه به ادبیات پایداری مشاهده می‌شود. در نمودار شماره ۴ نسبت حجم ادبیات پایداری را در سه پایه می‌توان مشاهده کرد.

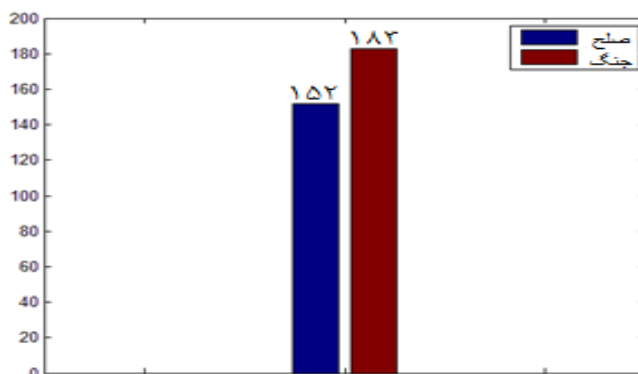
نمودار شماره ۴: حجم ادبیات پایداری در سه پایه متوسطه اول

تناسب مؤلفه‌های صلح و جنگ

اگر مؤلفه‌های جهاد، ایثار و شهادت‌طلبی، مقاومت و ایستادگی و ظلم‌ستیزی را در زیرگروه مفهوم جنگ و مؤلفه‌های آزادی، ایمان و آزادگی و وحدت، همزیستی مسالمت‌آمیز، وطن‌دوستی و نوع‌دوستی را در زیرگروه مفهوم صلح قرار دهیم، با تحلیل نتایج موجود، در جدول‌های ۲، ۳ و ۴ می‌توان تناسب مؤلفه‌های مربوط به جنگ و صلح را در هر پایه و در کل سه پایه استخراج کرد. نمودار شماره ۵ تناسب این مؤلفه‌ها را به تفکیک پایه‌ها و نمودار شماره ۶ تناسب این مؤلفه‌ها را در سه پایه نشان می‌دهد.

نمودار شماره ۵: نسبت مؤلفه‌های جنگ و صلح در کتاب‌های فارسی به تفکیک پایه‌ها

نمودار شماره ۶: نسبت مؤلفه‌های جنگ و صلح در کتاب‌های فارسی هر سه پایه

بحث و نتیجه‌گیری

برای برخورداری از دنیایی پر از صلح و آرامش لازم است اندیشه‌های صلح‌طلبانه به انسان‌ها آموزش داده شود. کتاب‌های درسی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای آموزشی کشور ما، در شکل دادن به اندیشه‌ها، افکار و هویت دانش‌آموزان نقش مهمی

را بر عهده دارند. گنجاندن ادبیات مقاومت و پایداری در کتاب‌های درسی، در دوره‌های مختلف می‌تواند تا حدودی به این مهم جامه‌ی عمل بپوشاند. امروزه مفاهیمی مانند جنگ، ستیز، مقابله و الگوهای ضدهژمونی، اصلی‌ترین حوزه‌های ادبیات مقاومت به شمار می‌آیند؛ اما آنچه در گفتمان مقاومت موجود است و لزوم توجه به آن در این نوع از ادبیات به خصوص در بین کودکان و نوجوانان بیش از سایر حوزه‌ها احساس می‌شود، مفهوم صلح و دوستی و ارزش زندگی توأم با اطمینان و آرامش است. اینکه ممکن است از دیدگاه برخی از منتقدان و روان‌شناسان، درگیر کردن ذهن کودکان و نوجوانان با مفاهیم مقاومت مذموم شمرده شود، ناشی از نگاه نیمه‌تمام به ادبیات مقاومت است؛ زیرا این نوع از ادبیات مفاهیمی نظیر صبر، درایت، آزادگی، همزیستی مسالمت‌آمیز و از همه مهم‌تر، صلح و دوستی را نیز در خود دارد و توجه به ویژگی‌های آن می‌تواند بر روح و روان کودکان و نوجوانان تأثیرگذار باشد؛ بنابراین، توجه به جنبه‌های مختلف ادبیات مقاومت برای هر گروه سنی، از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. ضمن اینکه شناساندن شاعران و نویسندگان این حوزه و جلب علاقه‌مندی دانش‌آموزان به این موضوع می‌تواند از اهداف مهم کتب درسی در پایه‌های مختلف باشد.

بررسی کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه نشان می‌دهد که توازن مناسبی در محتوای پایداری کتاب‌های پایه‌های مختلف وجود ندارد؛ به طوری که در کتاب فارسی پایه هفتم، توجه به این امر در قیاس با پایه‌های هشتم و نهم، بسیار اندک است و معرفی هیچ شاعر و نویسنده ادبیات پایداری نیز در این مقطع صورت نگرفته است. شاید سن کم دانش‌آموزان در این پایه، بهانه‌ای برای توجه کمتر به این متون بوده است که اگر این‌گونه باشد، ناشی از نگاه غیردقیق به ادبیات پایداری و مقاومت است. توجه به تمام ابعاد ادبیات پایداری به خصوص به مؤلفه‌هایی نظیر صلح، دوستی، همزیستی مسالمت‌آمیز، ایمان، آزادگی، وحدت و... می‌تواند در نگرش مثبت دانش‌آموزان به زندگی، شکل‌گیری شخصیت و تعامل‌پذیری‌شان از اهمیت بسزایی برخوردار باشد. در کتاب فارسی پایه هفتم نه تنها حجم بسیار اندکی به ادبیات مقاومت اختصاص داده شده است؛ بلکه همان حجم اندک نیز بیشتر به مؤلفه‌های مرتبط با جنگ مانند شهادت‌طلبی و ظلم‌ستیزی پرداخته است. در این پایه معرفی هیچ شاعر و نویسنده‌ای اتفاق نیفتاده است و تنها سه تصویر با مضمون پایداری در این کتاب مشاهده می‌شود.

در کتاب فارسی پایه هشتم متوسطه، ناگهان رشد کمی قابل توجهی در ادبیات پایداری مشاهده می‌شود؛ اما کماکان در این پایه نیز مؤلفه‌هایی نظیر مقاومت، ایستادگی، ایثار و شهادت‌طلبی، بیشترین حجم را به خود اختصاص داده است و مؤلفه هم‌زیستی مسالمت‌آمیز از کم‌ترین حجم برخوردار است. کتاب فارسی این پایه در قیاس با دو پایه دیگر، تصاویر پایداری بیشتری را در خود جای داده و آشنایی با شاعران و نویسندگان ادب پایداری، کمابیش در این پایه مورد توجه قرار گرفته است.

در کتاب فارسی پایه نهم متوسطه نیز از میان مؤلفه‌های مورد بررسی، بیش‌ترین توجه و عنایت به ایثار و شهادت‌طلبی و بعد از آن به ایمان، آزادگی و وحدت و کم‌ترین توجه به مؤلفه هم‌زیستی مسالمت‌آمیز شده است. توجه به تصاویر با مضمون پایداری در این کتاب نسبت به پایه هشتم کمتر است و در این پایه نیز مانند پایه هفتم هیچ‌گونه معرفی‌ای از شاعران و نویسندگان پایداری صورت نگرفته است.

نتایج حاصل از این پژوهش از نظر توزیع ناعادلانه ادبیات پایداری در پایه‌های مختلف با پژوهش محمودی (۱۳۹۹) و از نظر توجه بیشتر به ایثار و شهادت در مقایسه با سایر مؤلفه‌ها با پژوهش افشار و سبحانی‌نژاد (۱۳۹۳) و محمودی (۱۳۹۹) هم‌راستاست و از همین منظر با پژوهش رضوی (۱۳۹۴) در تناقض است.

مؤلفه‌های ادبیات پایداری را در کتاب‌های متوسطه اول می‌توان به دودسته تقسیم کرد: نخست مؤلفه‌هایی که بیانگر فواید مبارزه و مقاومت در برابر استعمار و سلطه‌ی بیگانگان است و دیگری مؤلفه‌هایی که دلالت بر فایده‌ی صلح، آرامش و آزادی دارد و نتیجه غلبه بر استعمار و وضعیت پایدار کشور است. براساس یافته‌ها و تحلیل‌های ارائه‌شده، آنچه در تألیف کتب درسی شایسته بازبینی است عبارت است از:

- ۱- توزیع عادلانه متون مرتبط با ادبیات پایداری در هر سه پایه.
- ۲- توزیع عادلانه مؤلفه‌های مرتبط با جنگ و صلح در متون پایداری هر پایه.
- ۳- معرفی بزرگ‌ترین شاعران و نویسندگان ادبیات مقاومت ایران و جهان و هدایت درست دانش‌آموزان علاقه‌مند به مبحث پایداری، به سمت مناسب‌ترین منابع قابل استفاده برای این گروه سنی.
- ۴- توجه بیشتر به مؤلفه‌هایی از ادبیات پایداری که منتج به آرامش ذهن و روان کودکان شود.
- ۵- تأکید بر اهمیت هم‌زیستی مسالمت‌آمیز که با آموزش نحوه‌ی زندگی اجتماعی،

- رعایت حقوق دیگران و دوری از خودخواهی محقق می‌شود.
- ۶- تعریف آزادی و حدود و ثغور آن و اهمیت آن در زندگی فردی و اجتماعی.
- ۷- ایجاد حس همبستگی و احساس مسئولیت نسبت به هم‌نوعان در سایه صلح.
- ۸- معطوف کردن توجه کودکان به صلح در سایه عدالت.
- ۹- توجه به لزوم حل تعارض‌ها و کشمکش‌ها بدون خشونت و درگیری.
- ۱۰- تفهیم حقوق فردی و اجتماعی به نوجوانان و تقویت روحی مطالبه‌گری در آن‌ها.

منابع

- آرمنند، محمد؛ عظیمی وحید، معصومه؛ مظاهری، حسن (۱۳۹۴)؛ «بررسی کتاب‌های درسی به‌منظور ارائه راهبرد، برای نهادینه کردن ارزش‌های انقلاب اسلامی در دانش‌آموزان»، *رهیافت انقلاب اسلامی*، شماره ۳۳، صص ۶۷-۸۸.
- آقاخان‌بی‌ژنی، محمود؛ صادقی، اسماعیل؛ صفری، جهانگیر (۱۳۹۳)؛ «تحلیل چند مؤلفه پایداری در آثار شاعران پایداری (دعوت به جهاد، ستایش آزادی، مهدویت و پیروزی و...)»، *ادبیات پایداری*، دوره ششم، شماره ۱۰، صص ۱-۲۲.
- آقائوری، نعیمه؛ غلامحسین‌زاده، غلامحسین (۱۳۹۵)؛ «تحلیل آماری-رویکردی پژوهش‌های حوزه ادبیات پایداری»، *ادبیات پایداری*، دوره هشتم، شماره ۱۵، صص ۱-۲۹.
- آل احمدی، مریم‌السادات؛ شرفی ابقاء، افسانه (۱۳۹۵)؛ «اهمیت و لزوم استفاده از کتاب درسی به روز در فرایند یاددهی یادگیری»، *کنفرانس ملی دانش و فناوری روان‌شناسی، علوم تربیتی و جامع روان‌شناسی ایران*، تهران: مؤسسه برگزارکننده همایش‌های توسعه محور دانش و فناوری سام ایرانیان.
- افشار، عبدالله؛ سبحانی نژاد، مهدی (۱۳۹۳)؛ «بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی»، *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، شماره ۲۴، صص ۱۷۱-۱۳۲.
- امیری خراسانی، احمد؛ هدایتی، فاطمه (۱۳۹۳)؛ «ادبیات پایداری، تعاریف و حدود»، *ادبیات پایداری*، دوره ششم، شماره ۱۰، صص ۲۴-۴۱.
- باوان‌پوری، مسعود؛ فدوی، طیبه؛ لرستانی، نرگس (۱۳۹۶)؛ «جلوه‌های ادب پایداری در شعر نسیم شمال با تکیه بر دیوان باغ بهشت»، *ادبیات پایداری*، دوره ۹، شماره ۱۷، صص ۱-۲۱.
- بصیری، محمدصادق (۱۳۸۷)؛ «طرح و توضیح چند سؤال درباره مبانی ادبیات پایداری، نام پایداری»، *مجموعه مقالات اولین کنگره ادبیات پایداری دانشگاه کرمان*، تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- بصیری، محمدصادق (۱۳۸۸)؛ *سیر تحلیلی شعر مقاومت در ادبیات فارسی، از آغاز تا عصر پهلوی*،

- کرمان: دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- بیرانوند، نسرین؛ آریان، حسین (۱۳۹۶)؛ «ادبیات پایداری در کتب فارسی دوره متوسطه»، *بهارستان سخن*، شماره ۱۴، صص ۹۸-۱۲۲.
- تسلیم جهرمی، فاطمه؛ طالبیان، یحیی (۱۳۹۰)؛ «مضامین و بن‌مایه‌های ادبیات پایداری در اشعار ادیب الممالک فراهانی»، *ادبیات پایداری*، سال دوم، شماره ۴، صص ۹۱-۱۱۲.
- جهانگرد، فرانک (۱۳۹۵)؛ «تحلیل سیر تکوینی تعاریف ادبیات پایداری در ایران»، *ادبیات پایداری*، دوره هشتم، شماره ۱۴، صص ۶۱-۷۷.
- حجازی، بهجت‌السادات؛ رحیمی، فائزه (۱۳۸۹)؛ «جلوه‌های ادبیات پایداری در شعر ایلیا ابوماضی»، *لسان مبین (پژوهش ادب عربی)*، دوره دوم، شماره ۲، صص ۴۱-۵۸.
- حسام‌پور، سعید؛ حاجبی، احمد (۱۳۸۷)؛ «سهام ادبیات پایداری در کتاب‌های درسی»، *نامه پایداری*، به کوشش دکتر احمد امیری خراسانی، تهران: بنیاد حفظ و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- رضایی، بهزاد (۱۳۹۵)؛ *تحلیل محتوای کتب درسی سال ششم ابتدایی براساس عوامل خلاقیت گیلفورد*، پایان‌نامه برای اخذ درجه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه محقق اردبیلی.
- رضوی، عبدالحمید (۱۳۹۴)؛ «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی براساس مؤلفه‌های دفاع مقدس دوره متوسطه ادبیات فارسی و دینی»، *اسلام و پژوهش‌های تربیتی*، سال هفتم، شماره ۱، پیاپی ۱۳، صص ۹۱-۱۱۲.
- سنگری، محمدرضا (۱۳۸۰)؛ *نقد و بررسی ادبیات منظوم دفاع مقدس*، تهران: پالیزان.
- شرفی، محمود؛ محمودی، سیروس؛ پورخواجه، مائده (۱۳۹۹)؛ «بررسی جایگاه تربیت مؤلفه‌های جهادی در کتاب‌های درسی متوسطه اول»، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، سال پنجم، شماره ۱۵، صص ۳۱-۶۸.
- شریفی، محمد (۱۳۸۸)؛ *فرهنگ ادبیات فارسی*، تهران: نشر معین.
- شکری، غالی (۱۳۶۶)؛ *ادب مقاومت*، ترجمه: محمدحسین روحانی، تهران: نشر نو.
- شکیبافر، یدالله، پهلوان شمسی، فاطمه (۱۳۹۳)؛ «ادبیات پایداری، ادبیات و ترجمه در آموزش‌وپرورش»، *اولین همایش ملی زبان انگلیسی*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میبد.
- صرفی، محمدرضا (۱۳۹۱)؛ «گستره ادبیات پایداری»، *ادبیات پایداری*، دوره ششم، شماره ۷، صص ۲۰۷-۲۳۴.
- عبادی، غلام‌رضا (۱۳۹۰)؛ «تحلیل محتوای کتاب درسی زبان فارسی ۱»، *رشد آموزش زبان و ادب فارسی*، شماره ۱۰، زمستان، صص ۱۶۵-۱۶۰.
- عبدالملکی، عبدالله؛ لشکری، شایسته؛ داود، کبرا (۱۳۹۵)؛ «تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره متوسطه از لحاظ توجه به جامعه‌پذیری»، *مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی*، دوره دوم شماره ۴، صص ۱۳۴-۱۵۵.
- عزیزی‌پور، محمدرضا؛ باوان‌پوری، مسعود؛ لرستانی، نرگس (۱۳۹۶)؛ «بن‌مایه‌های ادبیات مقاومت در شعر ابراهیم ابوطالب»، *ادبیات دفاع مقدس*، دانشگاه شاهد، دوره اول، شماره ۱، صص ۲۷-۴۲.
- فیروزی، حسین؛ اسماعیل‌پور، مطلق؛ عباسعلی وفای، ابوالقاسم (۱۳۹۸)؛ «تحلیل نمادهای شعر پایداری در اشعار احمد شاملو بر پایه نقد اسطوره‌شناختی»، *ادبیات پایداری*، دوره یازدهم، شماره ۲۰، صص ۱۳۱-۱۵۴.

- قائدی، محمدرضا؛ گلشنی، علیرضا (۱۳۹۵): «روش تحلیل محتوا از کمی گرایي به کیفی گرایي»، *روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*، سال هفتم، شماره ۲۳، صص ۵۷-۸۲.
- محمودی، سیروس (۱۳۹۹): «مؤلفه‌های ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی متوسطه دوم»، *مطالعات ملی*، دوره ۲۱، شماره ۸۴، صص ۶۷-۸۴.
- موسوی دالینی، جواد (۱۳۹۷): «مضامین و بن‌مایه‌های ادبیات پایداری در جنگ‌نامه کشم و جرون‌نامه»، *مطالعات تاریخی جنگ*، دوره دوم، شماره ۳، صص ۱۶۸-۱۴۹.
- نجاریان، محمدرضا (۱۳۹۳): «جلوه‌های ادبیات پایداری در کلام امام خمینی (ره)»، *ادبیات پایداری*، دوره ششم، شماره ۱۰، صص ۲۹۴-۲۷۳.
- واشقانی فراهانی، ماشاءالله؛ علی‌پور، احمد (۱۳۸۲): «بررسی و تحلیل محتوای کتاب درسی علوم پایه اول کودکان کم‌توان ذهنی و مقایسه آن با کتاب درسی علوم پایه اول کودکان عادی»، *کودکان استثنائی*، دوره سوم، شماره ۲، صص ۱۴۲-۱۱۷.

